

Universitatea Babeş-Bolyai,
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Şcoala doctorală „Isidor Todoran”

**Motivul spațiului sacru și al călugărului în prima perioadă
iconoclastă: o analiză serială a acestora în *Viața Sfântului*
Ștefan cel Nou
(Rezumat)**

Coordonator: Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan-Vasile Leb
Drd. Aniela-Flavia Astăluș

Cluj-Napoca
2017

Cuprins

1. Introducere.....	6
1.1. Monahomahia.....	6
1.2. Sacrul.....	8
1.3. Stadiul actual al cercetării.....	11
2. Metodologia analizei.....	14
2.1. Analiza structurală.....	14
2.2. Analiza serială - Jérôme Baschet.....	15
2.2.1. Tipuri de serii.....	16
2.2.2. Construirea unei serii.....	21
2.2.3. Analiza gamei seriale.....	23
2.3. Analiza implicativă - Magali Guénot.....	24
3. Analiza Vieții Sfântului Ștefan cel Nou.....	26
3.1. Considerații preliminare.....	26
3.1.1. Autorul scrierii.....	26
3.1.2. Datarea scrierii.....	28
3.1.3. Manuscrise și ediții.....	33
3.2. Sinopsis.....	37
Capitolele 1-2. Prolog.....	37
Capitolele 3-7. Familia, nașterea și botezul.....	39
Capitolul 8. Educația la Constantinopol.....	45
Capitolele 9-10. Discursul lui Leon al III-lea împotriva icoanelor, răspunsul Patriarhului Gherman, înlăturarea din scaun a Patriarhului și distrugerea icoanei de la Chalke.....	46
Capitolul 11. Ștefan la Muntele Sfântului Auxențiu.....	60
Capitolul 12. Omilia lui Ioan, Ștefan primește schima monahală.....	68
Capitolele 13-17. Ucenicia lui Ștefan.....	75
Capitolul 15. Ioan profetește viitorul lui Ștefan.....	79
Capitolul 17-18. Moartea lui Ioan. Întemeierea mănăstirii de călugări de la Sfântul Auxențiu... ..	86
Capitolul 19. Cateheza lui Ștefan adresată monahilor.....	96
Capitolul 20. Asceza riguroasă a lui Ștefan.....	97

Capitolul 21. Convertirea unei femei nobile, Ana.....	103
Capitolele 22-26. Ereziile.....	109
Capitolul 22. Rezumatul ereziilor.....	110
Capitolul 25. Erezia lui Constantin al V-lea.....	122
Capitolele 27-28. Conflictul dintre iconoclaști și iconoduli.....	138
Capitolul 29. Încheierea sinodului de la Hieria.....	144
Capitolele 30-32. Tensiunea dintre Sfântul Ștefan și Constantin al V-lea.....	152
Capitolul 34. Anthes la mănăstirea Trichinarea.....	161
Capitolul 35. Ana interogată de Constantin V în Sciția.....	161
Capitolul 36. Ana biciuită până la moarte în Constantinopol.....	162
Capitolele 37-40. Planul lui Constantin.....	163
Capitolele 41-45. Sfântul Ștefan, campion al dreptei credințe.....	176
Capitolele 46-54. Exilul în insula Procones.....	182
Capitolul 46. Vindecarea egumenului mănăstirii Philippikou din Hrisopolis.....	183
Capitolul 47. Șase ucenici, mama și sora lui Ștefan i se alătură în exil.....	184
Capitolul 48. Prologul minunilor Sfântului Ștefan.....	186
Capitolul 49. Orbul din naștere.....	187
Capitolul 50. A doua minune: copilul posedat.....	188
Capitolul 51. A treia minune: femeia cu scurgere de sânge.....	189
Capitolul 52. A patra minune: salvările din mare.....	189
Capitolul 53. Moartea mamei și a surorii lui Ștefan.....	190
Capitolul 54. Minunea a cincea: soldatul vindecat. Întâlnirea soldatului cu Constantin V.....	190
Capitolele 55-60. Întoarcerea din exil.....	191
Capitolul 55. Confruntarea cu Constantin al V-lea.....	191
Capitolele 56-57. Întemnițarea Sfântului Ștefan.....	200
Capitolele 58-60. Mărturii despre persecuțiile la care sunt supuși iconodulii.....	205
Capitolele 61-69. Martiriul Sfântului Ștefan.....	209
Capitolele 61-62 și 67. Sfântul Ștefan în pretoriu.....	209
Capitolele 63-66 și 68. Suferințele Sfântului Ștefan.....	211
Capitolul 69. Moartea Sfântului.....	215
Capitolul 70. Martiriul cadavrului.....	216

Capitolul 71. Teodor ia ca pe moaște creierul lui Ștefan.....	217
Capitolul 72. Cadavrul aruncat la Pelaghie.....	217
Capitolul 73. Martiriul sfântului Ștefan, date și minuni în momentul morții.....	218
Capitolul 74. Teodor ascunde moaștele în mănăstirea lui Dio.....	218
Capitolul 75. Disparația moaștelor.....	219
Capitolul 76. Ce s-a întâmplat cu vicleana sclavă a Anei.....	219
Capitolul 77. Cuvânt către Epifanie, succesorul lui Ștefan pe Muntele Sfântul Auxențiu.....	220
Capitolul 78. Cuvânt către martir.....	220
4. „Adevăratul Ierusalim”: Analiza serială a motivului spațiului sacralui.....	221
4.1. Spațiu sacru eclezial.....	221
4.2. Spațiu sacru neeclezial.....	222
4.3. Spațiu sacru și ortopraxie.....	222
4.4. Spațiu sacru și lucrarea lui Dumnezeu.....	224
4.5. Separarea spațiului sacru de cel profan.....	225
4.6. Concluzii.....	226
5. „Chercher le moine”: Analiza serială a motivului monahului.....	227
5.1. Monahul ca receptacul al sacralui.....	227
5.1.1. Manifestarea „chipul sfințeniei” în virtuți și harisme.....	227
5.2. Persecuția monahilor.....	228
5.2.1. Persecuția reală.....	229
5.2.2. Persecuția <i>in effigie</i>	230
5.2.3.„Sfânta schimă”, icoană a monahului.....	230
5.3. Concluzii.....	231
6. Puterea contra-exemplului: episodul Artavasd.....	232
6.1. Context istoric.....	233
6.1.1. Primul episod: Niceea 727.....	234
6.1.2. Al doilea episod: rebeliunea din 741-743.....	238
6.1.3. Concluzii.....	244
7. Concluzii.....	246
Bibliografie.....	247
Declarație.....	267

Rezumat

Cuvinte cheie: iconoclastism isaurian, călugăr, spațiu sacru, tradiție, iconodul

În lucrarea de față, intitulată „Motivul spațiului sacru și al călugărului în prima perioadă iconoclastă: o analiză serială a acestora în *Viața Sfântului Ștefan cel Nou*” propun analizarea uneia dintre puținele surse referitoare la iconoclastismul isaurian, care a fost scrisă la scurtă vreme după victoria dogmatică iconodulilor de la Sinodul de la Niceea din anul 787. Scrisă în secolul al IX-lea, *Viața Sfântului Ștefan cel Nou* prezintă evenimentele istorice într-un mod deosebit de sugestiv și de convingător; mobilul cercetării a fost însă mai puțin *ce se spune*, interesul fiind stârnit mai degrabă de *cum se spune*.

Proiectul de cercetare cuprinde două direcții majore: prima este verificarea ipotezei lui Peter Brown, respectiv aceea că „iconomahia în acțiune este monahomahie”; cea de a doua este analiza modului în care sacralul se articulează în perioada primului iconoclastism, cu atenție deosebită asupra *spațiului sacru*. Restrângerea analizei asupra acestor două motive, din paleta foarte bogată a celor folosite de diaconul Ștefan, autorul scrierii, se datorează pe de o parte faptului că una dintre trăsăturile specifice ale secolului al VIII-lea care s-au păstrat în tradiția istoriografică, precum și în cea bisericească, este aceea a unui moment în care călugării au fost persecutați cu o violență deosebită. Pe de altă parte, concentrarea investigației sacralului asupra spațiului este motivată de interesul generat de episoadele defăimării monahilor în hipodrom, întrucât acolo spațiul poartă în sine o încărcătură simbolică, eminentă profană, întrebarea care s-a născut fiind următoarea: dacă spațiul profan este ales pentru desacralizarea publică a schimei monahale, cum era înțeles spațiul sacru?

Cercetarea s-a oprit asupra *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou* deoarece această scriere este cea care prezintă cea mai solidă bază pentru verificarea ipotezei lui Brown, fiind sursa la care literatura secundară apelează cel mai adesea pentru a ilustra persecuția anti-monastică declanșată de Constantin al V-lea.

Fiind axată pe cele două direcții, monahomahia și sacralul, am ales analiza motivului călugărului și cel al spațiului sacru în *Viața Sfântului Ștefan cel Nou*, folosind ediția critică a textului publicată de Marie-France Auzépy, care conținea și traducerea în limba franceză (*La Vie d'Etienne le Jeune par Étienne le Diacre*, trad. Marie-France Auzépy, Routledge, Aldershot England; Brookfield, Vt, 1997), în absența unei traduceri recepte în limba română. Ca cercetarea

să nu vireze înspre o analiză literară a textului, am ales metodologia analizei seriale, care permite verificarea încrucișată a elementelor de interes în alte surse primare pentru perioada domniilor lui Leon al III-lea și Constantin al V-lea.

Lucrarea este împărțită în șapte capitole, primul dintre ele fiind dedicat unei introduceri, în care se prezintă etapele constituirii proiectului de cercetare, motivele alegerii *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou* ca obiect al analizei, piste de cercetare și diferența lor față de cele parcurse deja de istoricii care s-au oprit asupra acestei surse hagiografice, precum și indicării stadiului actual al cercetării.

Următoarele cinci capitole sunt rezervate prezentării metodologiei folosite (capitolul 2), analizei *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou* (capitolul 3), analizei seriale a motivului spațiului sacru (capitolul 4), analizei seriale a motivului călugărului (capitolul 5), respectiv analizei motivelor posibile pentru care unicul episod iconodul din timpul domniei dinastiei isauriene lipsește din *Viața Sfântului Ștefan cel Nou*, deși autorul acestei scrieri este un ortodox fervent, iar tonul lucrării sale este evident polemic și anti-iconoclast (capitolul 6).

Lucrarea se încheie cu capitolul al 7-lea, în care sunt prezentate concluziile analizei seriale a motivelor călugărului și spațiului sacru în *Viața Sfântului Ștefan cel Nou*.

Capitolul al doilea indică bazele metodologice ale analizei întreprinse: sunt folosite analiza structurală, cea serială și cea implicativă. Cea mai importantă dintre ele este cea serială, care presupune identificarea schemelor simbolice în care motivele călugărului și a spațiului sacru sunt articulate. Fiecare dintre aceste scheme simbolice aduc nuanțe noi motivelor, prin prisma sintaxei în care sunt încadrate și a conexiunilor cu alte motive și sub-motive, specifice fiecărui context în parte. Cele trei subcapitole detaliază specificitățile celor trei tipuri de analiză și modul în care acestea se conjugă. Dintre ele, analiza serială primează, de bună seamă, în demersul de cercetare.

Cel de-al treilea capitol este cel mai extins, conținând în primul rând o prezentare elementelor preliminare: a datelor pe care le avem despre autorul *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou*, diaconul Ștefan din Constantinopol, despre anul în care a fost scrisă această lucrare hagiografică, respectiv a manuscriselor în care aceasta s-a păstrat și a edițiilor textului grecesc, alături de o listă a traducerilor contemporane.

În al doilea rând, preliminariile sunt urmate de o analiză capitol cu capitol a *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou*: scrierea diaconului Ștefan prezintă zămislirea miraculoasă a viitorului

martir pentru cultul icoanelor, creșterea și educația acestuia la Constantinopol, începutul vieții sale monastice pe Muntele Sfântului Auxențiu ca rasofoar, ucenic al bătrânului Ioan, apoi parcursul său înspre desăvârșirea duhovnicească. Ștefan ajunge un călugăr exemplar, un ascet perfect, un părinte pentru obștea de călugări care se nevoiesc pe muntele sfințit de eforturile lui ascetice, dar și pentru credincioșii iconoduli care caută sfat și mângâiere. În paralel cu descrierea acestui urcuș personal înspre desăvârșire, hagiograful are grijă să ofere informații despre tabăra adversă a iconoclaștilor: așa cum eroul scrierii urcă treptele sfințeniei, iconoclaștii se adâncesc tot mai mult în erezia lor care distruge nu numai podoabele exterioare ale Bisericii, ci și sufletele supușilor Imperiului Bizantin. Datele istorice oferite nu rezistă comparației cu cronicile quasi-istorice care s-au păstrat, respectiv *Cronografia* Sfântului Teofan Mărturisitorul și *Breviarium*-ul Patriarhului Nichifor al Constantinopolului, *Viața Sfântului Ștefan cel Nou* modificând ordinea cronologică a unor evenimente cheie de dragul unei înscenări cât mai eficiente a soartei iconodulilor în general și a celui care avea să devină noul martir Ștefan.

Tensiunea dintre cele două tabere este manifestată în conflictul tot mai intens dintre reprezentății lor: împăratul Constantin al V-lea și Sfântul Ștefan cel Nou. În iconomia scrierii diaconului hagiograf, sinodul iconoclast de la Hieria declanșează nu numai înlăturarea icoanelor, ci și persecuția monahilor, care se văd nevoiți să fugă. Sfântul Ștefan este exilat din cauză că refuză să semneze decizia sinodului eretic, dar izgonirea lui nu îi taie din elanul misionar, el continuând să apere cauza icoanelor și să propovăduiască legitimitatea închinării la ele. Este rechemat din exil, are loc confruntarea cheie dintre cei doi antagoniști, în care argumentația iconodulă primește o formă tangibilă: Ștefan calcă în picioare o monedă cu efigia împăratului. Acest gest îi aduce întemnițarea și în cele din urmă moartea.

Analiza fiecărui capitol sau grup de capitole este urmată de o trecere în revistă a motivelor folosite, a modului în care acestea sunt articulate, a legăturilor dintre capitole, precum și de o stratigrafie a nivelurilor de interpretare la care se pretează textul.

Capitolul al patrulea reia analiza serială a motivului spațiului sacru și sintetizează rezultatele analizei întreprinse în capitolul al treilea: modul în care hagiograful înțelege spațiul sacru este rezumat de sintagma „adevăratul Ierusalim”. Autorul vorbește destul de rar despre spațiile ecleziale ca despre spații sacre, în timp ce alte spații, care sunt locuri marcate de efortul personal al unor oameni sfinți, se bucură de descrieri metaforice și simbolice care le răpesc lumii obișnuite și se transportă într-o geografie sacră, punctată de epifanii vetero- și neo-testamentare.

Legătura care se construiește cu atenție de-a lungul *Vieții Sfântului Ștefan cel Nou* este cea dintre ortopraxie și sacru: efortul ascetic personal și delimitarea de profan transformă un spațiu comun într-unul sacru, deschis și perfect transparent lucrării lui Dumnezeu.

Acest capitol este urmat de cel dedicat analizei seriale a motivului călugărului, din care se poate observa cum *Viața Sfântului Ștefan cel Nou* spune destul de puține lucruri verificabile despre Sfântul Ștefan cel Nou, dar creionează în schimb portretul robot al Călugărului, ca apărător al tradiției și al Adevărului, victimă a iconoclasmului la fel ca icoanele. Călugărul este o icoană vie, a cărei asemănare cu Hristos crește, pe măsură ce viața duhovnicească se adâncește, iar asemănarea presupune nu numai capacitatea de a trăi în nevoință și rugăciune continue, ci inclusiv a suferi trădarea celor apropiați și chiar moartea pentru Adevăr. Diaconul Ștefan face din cinul monahal o elită a creștinilor, cei puși deoparte, separați, care au un acces direct la sacru, spre deosebire de masa mare a mirenilor și chiar și a episcopilor, care fiind mai expuși contaminării cu cele lumești trebuie să îi caute pentru a se împărtăși de har. Ei sunt cei care discern răul de bine, în timp ce adversarii lor sunt cei care șterg liniile de demarcație dintre ele. Călugării sunt cei care fac experiența limitei pe toate planurile – asceza trupului, afirmarea credinței, curajul mărturisirii, mucenicia – și cei prin care ortodoxia a fost salvată. Iar dintre ei, Ștefan cel Nou este figura cea mai luminoasă, călugărul desăvârșit și martirul cel mai important. Monahomahia în parametri propuși de diaconul Ștefan nu poate fi justificată istoric, însă ne ajută să înțelegem modul în care hagiograful a asimilat istoria recentă și a rescris-o pentru timpul său. O relectură simbolică care spune mai multe despre începutul secolului al IX-lea decât despre cea de a doua jumătate a celui de-al VIII-lea.

Capitolul al șaselea prezintă un eveniment istoric a cărui absență din *Viața Sfântului Ștefan cel Nou* aduce o dovadă în plus împotriva validității ei ca sursă istorică, pe lângă paracronismul semnalizat deja. Artavasd, uzurpatorul tronului isaurian, a fost aureolat de tradiția Bisericii ca un ortodox a cărui încercare de a păstra puterea a eșuat tragic. Faptul că diaconul Ștefan nu pomenește nimic despre rebeliunea lui, deși profită de orice ocazie pentru a glorifica iconodulii, poate demonstra că ortodoxia lui Artavasd a fost un calcul politic, dar și că hagiograful nu a fost deloc constrâns de acuratețea istorică atunci când a redactat textul.

Ultimul capitol, cel de-al șaptelea, reunește concluziile finale: textul afirmă cu consecvență ideea că orice spațiu, oricât de profan, poate fi recuperat și recâștigat pentru sfera sacralului, prin

sfințenie, atinsă la rândul ei prin efort personal. Pentru diaconul Ștefan istoria absolută este doar un pretext, ceea ce primează este ideea. Evenimentele pot fi antedatate, cursul lor poate fi accelerat sau decelat după cum o cer ideea și sensul căutate. Iar ceea ce dorește hagiograful să demonstreze este că iconoclasmul, o erezie a anti-hriștilor, atacă monahii pentru că sunt icoana vie a lui Hristos. Astfel, ipoteza lui Peter Brown, de la care a pornit această cercetare, și anume că „iconomahia în acțiune este monahomahie” se dovedește a fi doar parțial verificabilă, respectiv doar la nivelul simbolic al textului.

Lucrarea se încheie cu secțiunea bibliografică în care sunt indicate sursele primare și literatura secundară consultate în timpul redactării tezei.